

Hat Sanatında Karalama Uygulamasına Yönelik Hattat Görüşleri

Zübeyde Kayrak¹

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

zubeydekayrak@gmail.com

ORCID No: 0000-0003-2931-5308

Ahmet Musa KOÇ^{2*}

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

ahmetmusakoc@aybu.edu.tr

ORCID No: 0009-0001-3610-1845

Submission Date: 04.10.2023 / Acceptance Date: 17.10.2023

ÖZET

Yazı insanlığın duygu ve düşüncelerini ifade etmesinde ve geleceğe aktarmasında en önemli araçlardan biridir. Yazı, bu işlevsel yönünün yanı sıra estetik ölçülere bağlı kalarak güzel yazma çabasıyla gelişen hat sanatı yoluyla yüzyıllar boyu gelişerek süregelmiştir. Hat sanatında karalama sanat değeri taşıyan kendine özgü bir alandır. Bu araştırmanın amacı, hattatların karalama uygulamalarına ve bu alandaki deneyimlerine ilişkin görüşlerini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada icazetli, koleksiyonlarda eserleri bulunan, hala öğrenci yetiştirmeye devam eden, hat sanatının yanı sıra karalama tarzında da eser veren 8 hattat ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde karalama uygulamalarının yapılış nedenleri, uygulamalarda yaklaşımların nasıl farklılık gösterdiği ve karalama uygulamalarının günümüzde nasıl bir yere sahip olduğuna ilişkin sorulara yanıt aranmıştır.

Araştırmada karalama uygulamalarının yaşam boyu süren yönü, eğitim amaçlı rolü ve karalamanın kendi başına bir ürün haline dönüşmesine yönelik üç ana temada görüşler ortaya çıkmıştır. Katılımcılar el alıştırmayı, üslup şive arayışı için yapılan karalama uygulamalarının hattın gelişmesinde önemli rol oynadığına ilişkin görüşler ortaya çıkmıştır. Katılımcılar, öğrencilikle başlayan karalamayı icazet alıp hattat olduktan sonra ve elinden kalemi bırakıncaya kadar tüm sanat hayatı boyunca devam eden bir uygulama olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda karalamanın bir eğitim yöntemi olarak görüldüğü de ortaya çıkmıştır. Katılımcılar eskiz olarak karalamanın hattatların tasarımlarını, asıl yazacakları yazının kurgulanmasını ve yazıya geçtiklerinde rahat yazabilmelerini sağlayan psikolojik bir

* Sorumlu Yazar

Hat Sanatında Karalama Uygulamasına Yönelik Hattat Görüşleri

hazırlık olması yönüne de dikkat çekmiştir. Ayrıca hattatlar levha olarak yapılan imzalı karalamaların diğer karalamalara göre daha özenle yapıldığını ve bu nedenle karalamanın giderek karalamalarının yapılmasına ihtiyaç doğurduğunu belirtmiştir.

ANAHTAR KELİMELELER

Hat, hattat, karalama, eskiz, sanat,

ABSTRACT

Writing is one of the most important tools for humanity to express its feelings and thoughts and convey them to the future. In addition to this functional aspect of writing, the writing has developed over centuries within aesthetic standards for the purpose of beautiful writing and has attained the quality of calligraphy. In calligraphy, scribbling is a unique genre that has artistic value. The aim of the research is to reveal the opinions and experiences of calligraphers regarding scribbling practices. In the research, semi-structured interviews were conducted with 8 ratified calligraphers who have works in collections, who still continue to educate students, and who produce works in the style of scribbling as well as calligraphy. In these interviews, answers were sought to questions about the reasons for scribbling practices, how approaches in practices differ/change, and what place scribbling practices have today.

In the research, opinions emerged that scribbles made for hand practice and searching for style and accent played an important role in the development of calligraphy. Participants expressed their opinions that hand practice and scribbling practices for searching for style and accent played an important role in the development of the calligraphy. Participants described scribbling, which they started when they were students, as a practice that continued throughout their artistic life, after they received permission to become a calligrapher and until they put down the pen. In this context, it has also been revealed that scribbling is seen as an educational method. Participants also pointed out that scribbling is a psychological preparation that enables calligraphers to create their designs, to construct the actual text they will write, and to write comfortably when they start writing. In addition, calligraphers stated that the signed scribbles made as tablets were made more carefully than other scribbles, and therefore the scribbles became increasingly necessary.

KEYWORDS

Calligraphy, Calligrapher, Scribbling, Sketch, Art,

GİRİŞ

İslamiyet'ten önce önemli kayıtlar için kullanılan yazı İslamiyet ile ilahi kelamın yazılmasında önemli bir rol oynamıştır (Özkafa, 2023; ss.15). Yazının sanat vasfı kazanması İslam coğrafyasının genişlemesi, İslam dinin kabul eden

milletlerin kültürleri ve yazıyı geliştirme gayretlerinin sonucudur (Derman, 1997; ss.54). İslam Medeniyetinde mimariden kitaplara, madenden ahşaba, kumaştan taşta her alanda yerini almıştır. Hat sanatının açık zeminli kâğıdın üzerinde çizgilerle oluşturduğu estetik görüntü, resim kavramlarıyla anlatılamayacak sanat eserleridir (Derman, 2017; ss.22).

İslam hattı olarak benimsenen Arap harflerinin, yatay ve dikeyde ilerlemeye uygun olması yazının zenginleşmesine imkân vermiştir (Burckhardt, 2019a; ss.156). Arap yazısı dünyada en katı bir şekilde fonetik olan tek yazıdır. Arap yazısının stilizasyonu bütünüyle soyut türden başka bir deyişle herhangi bir figüratif kökü bulunmayan bir stilizasyon olduğu söylenebilir (Burckhardt, 2019b; ss. 82). Arap yazı sisteminde kelimedeki harflerin başta ortada sonda bünye değişikliğine uğraması, harf bağlantılarının uzayıp kısabilmesi, bir kelimenin cümlelerin muhtelif terkiplerle yazılabilmesi, harflerin farklı yazılışlarının olması ve hat çeşitlerine göre şekil bolluğu, sanatkarına sonsuzluk ve yenilik kapısını açmıştır. İslamiyet'i kabul eden hemen hemen bütün kavimlerin dini gayretle benimsedikleri Arap hattı, zaman içinde İslam hattı vasfını kazanmıştır (Derman, 2017; ss. 22).

Hat sanatında ancak uzun çalışmalardan sonra denemeler yaparak hattat olunmaktadır. Harflerin nihai karakterlerine ulaşabilmesi için yapılan meşk çalışmaları bazen yıllarca sürer. Harfi kıvamında çıkarmak için yapılan karalama çalışmaları ise hattatların el hünerini kaybetmemesi için hayat boyu devam etmektedir (Çevik, 2020; ss.109). Büyük hattat Hafız Osman elinin maharetini kaybetmemek için hac yolunda dahi konakladıkça yazı çalışmaları yaptığı söylenmektedir (Rado, 1984; ss.5).

Karalama, Türkçe sözlükte Hattatların yazı yazmaya başlamadan önce ellerini alıştırmak veya boş kaldıkları zaman ellerinin hassasiyetini kaybettirmemek için kâğıt üzerine kelime ve harflerden meydana gelen temize çekilmemiş yazı taslağı olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2023). Bu yazılar ters yüz, eğri

doğrulu, birbirinin üzerinden geçme olması ve kâğıt ilk bakışta karalanmış gibi görünmesi nedeniyle karalama adını almıştır.

Karalamalar geçmişten günümüze yapılaş amacına uygun olarak hattatların sanat hayatı süresince ihtiyaç duyduğu çalışmalardır. Hattatlar sanatsal gelişimleri için, ısınma olarak karalama yapmaktadır. Özellikle 18. yy. 'dan itibaren duvara levha asma geleneğiyle birlikte karalamalar murakkalardan ayrı olarak değerlendirilmiştir (Özkafa, 2023; ss.316). Serbest yazılan hattatın kaleminden çıktığı gibi tashihsiz olan karalamalar günümüzde hat sanatkarları tarafından yorumlanmaktadır. Malzemenin de kolay ulaşımı ve bolluğu ile celi yazıların çokça kullanıldığı büyük ölçülerde tasarlanmaktadır. Soyut resme benzetilen karalamalar bu yönü ile hattatların estetik anlayışı ile şekillenmiştir.

Araştırmanın amacı, hattatların karalama uygulamalarına ve bu alandaki deneyimlerine ilişkin görüşlerini ortaya koymaktır. Araştırmada, icazetli, koleksiyonlarda eserleri bulunan, hala öğrenci yetiştirmeye devam eden, hat sanatının yanı sıra karalama tarzında da eser veren 8 hattat (Ahmet Bursalı, Fatih Özkafa, Hasan Çelebi, Hüseyin Öksüz, Levent Karaduman, Mehmet Memiş, Mustafa Cemil Efe, Savaş Çevik) ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmelerin analizi sonucunda, analizi sonucunda, karalama uygulamalarının yaşam boyu süren yönü, eğitim amaçlı rolü ve karalamanın kendi başına bir ürün haline dönüşmesine yönelik üç ana temada görüşler ortaya çıkmıştır. Buradan hareketle katılımcı görüşleri Antrenman Olarak Karalama, Eskiz Olarak Karalama, Eğitim Yöntemi Olarak Karalama ve Levha Olarak Karalama başlıkları altında ele alınmıştır.

ANTRENMAN OLARAK KARALAMA

Hat sanatkarları, icazet alıp hattat olduktan sonra sanatında ustalaşsa da edindikleri el ve göz hassasiyetlerini korumak için karalama egzersizleri yapmaya devam ettiklerini ifade etmişlerdir (Çevik, 2020; ss.115). Benzer şekilde, araştırmada yapılan görüşmelerde hattatlar yazıya ara vermenin

olumsuzluklarına dikkat çekmiş ve eski üstatlardan örnekler vermişlerdir. Hattatlar eser yazmıyorlarsa herhangi bir sebepten yazamadıkları zaman karalama yapmışlar seyahate çıksalar dahi yazıya ara vermemişlerdir. Osmanlı hat ekolünde önemli bir yere sahip olan hafız Osman'ın seyahati sırasında konakladığı yerde yazdığı karalamanın altına yer adını da belirtmesinden anlaşılabilir.

Şekil 1. Hafız Osman (1090/1679) 20x27cm, Aharlı kâğıt, is mürekkebi, sülüs-nesih Süleymaniye Kütüphanesi- Hamidiye, Murakkaat 33, (Dere, 2009; ss.169).

Ölçüleri 20x27 cm ebadında on yapraklı ve içinde tuğra muhtelif hattatlardan sülüs nesih kıtalar ve ta'lik yazılar bulunan bir murakkanın içinde yer alan sülüs ve nesih karalama Hafız Osman Efendi'ye aittir (Şekil 1). Bu karalama bir yer bildirdiği için önemlidir. Ketebe de belirtilen “Karışdıran” Edirne yakınlarında bir mevkiinin adıdır. Hafız Osman Efendi'nin muhtelif seyahatleri

Hat Sanatında Karalama Uygulamasına Yönelik Hattat Görüşleri

esnasında kalemini elinden bırakmadığını melekесinin kaybolmaması için karalamalar yaptığı ve kıtalar yazdığı bilinmektedir. (Dere, 2009; ss.169)

Görüşmelerde hattatlar kalem hakimiyetini korumak için yazıya ara vermediklerini belirtmişlerdir. Fatih Özkafa karalamayı, “hattatın el becerisini geliştirmek efendim elde bir hamlık varsa onu gidermek ondan sonra harf hakimiyetini kalem hakimiyetini daha güçlü bir şekilde sağlayabilmek için yapılan yapılmazsa yazıda onun olumsuz etkilerinin görüleceği esas yazıda çok elzem bir hazırlık safhasıdır” ... “esere niyetim yok şu anda diyelim ki tatildeyim efendim, tatilde elim tembelleşmesin diye karalama yaparım. Yani bir hattatın ara vermemesi lazım” ifadeleriyle sürekliliğe vurgu yapmıştır (F. Özkafa, kişisel iletişim, 27 Ekim 2022).

Hattatlar karalamayı yapma amaçlarını sıralarken ellerini ısındırmak, antrenman, egzersiz için gibi ifadelerle belirtmiştir. Levent Karaduman hattatın kalemi eline ilk aldığı anda elinin alışması, ısınması için karalamaya başladığını ifade etmiştir: “Karalamalar günlük el alıştırması için yapılmış çalışmalardır... atölyeye indiğimde elime gelen ilk kalemle karalama yaparım ve bu 30 yıldır böyledir. Kimisi diyor ki uzun süre nesih yazdığında sülüs yazmakta zorlanıyor. Benim için böyle bir zorluk oluşmuyor. Çünkü ben her gün onları yazıyorum. O yüzden elime nasıl kalem verirsiniz verin hiçbir farkı yok.” (L. Karaduman, kişisel iletişim; 15 Nisan 2023).

Görüşmelerde hattatlar, hat sanatına ait olmayan bir kelime kullanarak antrenman benzetmesi yapmaları dikkat çekmektedir hattatın temrin yapması için, elini ısındırması için veya el becerisini kaybetmemesi için periyodik olarak her gün yaptıkları çalışmalar olarak tanımlamışlardır. Antrenmanı Savaş Çevik şu sözleriyle açıklamıştır:

“Eski hattatların gerçek anlamda ellerini ısındırmak için esas levhaya geçmeden yaptıkları karalamalar kelimenin tam anlamıyla gerçek karalamadır. Benim bu karalamalarımı kimse görmesin diye bazıları yok etmişler, bazıları da saklamışlar. Karalamaların ikinci bir yazılış

tarzı da var. Diyelim ki hattat o gün bir kıta yazacak, herhangi bir yazı yazacak diyelim. Onu yazmadan önce elini ısındırmak için biraz karalama yaparmış. Şimdi antrenörler sahaya çıkmadan bir saat, iki saat önce oyuncularını koştururlar, ısındırırlar değil mi? Dikkat ederseniz sahaya çıkan oyuncular futbola başlamadan önce böyle hareketler yaparlar, koşarlar. Isınmak, soğukluğu gidermek için hazırlık yapıyorlar. Onun gibi esas yazıya geçmeden önce bir saat iki saat önce karalama yaparlarmış. Dolayısıyla o karalamalar özensiz yazıldığı için hattatlar tarafından gizlenirmiş.” (S. Çevik, kişisel iletişim; 27 Ekim 2022).

Hattatın antrenmanı olarak tabir edilen ısınma çalışmalarının gelişigüzel değil hat sanatının kurallarına göre yapıldığını ifade eden bu çalışma esnasında çıkan harf ya da kelimeleri önemseyen Hüseyin Öksüz bu çalışmalarda hattatın normal yazısından daha güzel harfler çıkarabileceğini söylemiştir. Hasan Çelebi de bu görüşü destekleyen düşüncelerini şöyle belirtmiştir: “Karalama idman demektir. Harflerin iyisini seçmek lazım. Yaptığın zaman harfin hangisini iyi yaptın, nasıl yaptın? Onu muhafaza ederek ölçüsünü kaçırmayacaksın. Mesela “be” harfini yaptın, ölçüyü koyacaksın. “Be” altı noktadır ama koyduğunda yedi nokta geldi, olmadı. İşte karalamadan maksat, eli terbiye etmektir.” Fatih Özkafa görüşmede bir taslak olmadan tasarım yapmadan elden (kaleminden) ne çıktıysa yapılan egzersizleri içeren karalamayı; “hattatın el becerisini geliştirmek, elde bir hamlık varsa onu gidermek ve ondan sonra harf hakimiyetini, kalem hakimiyetini daha güçlü bir şekilde sağlayabilmek için yapılan, yapılmazsa esas yazıda onun olumsuz etkilerinin görüleceği çok elzem bir hazırlık safhası olarak” tanımlamıştır (H. Çelebi, kişisel iletişim; 28 Ekim 2022) (F. Özkafa, kişisel iletişim; 27 Ekim 2022).

Hattatlar serbest olarak yazarken bile harf anatomisine uygun olarak karalama yaptıkları söylenebilir. Ahmet Bursalı karalamayı “hattatların el melekelerini kaybetmemesi için boş kaldıkları dönemde yaptıkları bir nevi

antrenman gibi çalışma” olarak tanımlarken benzer şekilde, M. Cemil Efe “hattatın elini çalıştırmasıdır” ifadesini kullanmıştır (A. Bursalı, kişisel iletişim; 28 Ekim 2022), (M. Cemil Efe, kişisel iletişim; 22 Aralık 2022).

Katılımcılar yazıya ara vermenin yazıya olumsuz etkileri olduğunu belirttiler. Sanatçılar el becerilerini muhafaza etmeye ve çalışma ritmini korumaya çalıştıklarını belirttiler. Antrenman olarak karalamanın hat sanatında kazanılan akıcılığın ve kalem hakimiyetinin devamlılığı için gerekli olduğu söylenebilir.

EĞİTİM YÖNTEMİ OLARAK KARALAMA

Hat sanatının kendine özgü eğitimi, hoca-öğrenci ilişkisiyle düzenli yürütülen meşk denilen derslerle yapılır. Meşk hocanın yazarak anlattığı talebinin de buna bakarak bire bir aynısını yazmaya çalışarak yazılan karalamalardır (Yazır, 1974, c.II; ss.246). Usta hattatların hazırladıkları meşk murakkaları hat sanatının estetiğini koruyarak disiplinle öğretilmesin sağlamıştır (Serin, 2010; ss.435).

Hat sanatının da diğer sanatlar gibi belli kuralları ve eğitim süreci disiplinle çalışmayı gerektirmektedir. Kendine özgü çalışma eğitim metotları olan bu sanatın, öğrenciliğin en başında verilen Rabbıyesir duasıyla başlaması geleneği bugünün yetenek sınavlarına benzetilebilir. İlerleyen derslerde göreceği harf birleşimlerini içeren mürekkabat metni olan duayı birebir yazması istenen öğrenci hocası tarafından bir nevi sınava tabi tutulmaktadır. Böylelikle öğrencinin sabrı sanata yatkınlığı isteği ölçülmektedir. Katılımcılar hat adayının ilk adımı olan bu ilk dersle karalama yaparak meşke hazırlığı eğitim yöntemi olarak belirtmişlerdir. Gelenekselleşmiş bu yöntemi hattat adayları ve hattatlar için güncelliğini koruduğunu bütün katılımcılar karalama yaptıklarını söylemişlerdir.

Araştırmada görüşmeler, hat sanatını icra eden öğrenci yetiştiren eser üreten hattatlarla yapılmıştır. Katılımcılar başlangıçta öğrenmek için kullandığı bir

eğitim yöntemi olan karalamayı hattat olduktan sonra eski üstatların eserlerini taklit ederek bunu da kendini geliştirmek için yaptıklarını belirtmiştir. Hattat olunduktan sonra sanatını muhafaza etmek eser ortaya koyarken bu becerilerini korumak için karalama yapmanın önemine dikkat çekmiştir. Katılımcıların tamamı, Hat sanatı eğitimi sürecinde öğrencinin bütün çalışmalarının karalama olarak kabul edildiğini vurgulamıştır. Öğrenci hocasının takip ettiği ekolün üstadına ait meşk murakkasından meşk etmesini istediği bölümü ya da yazdığı harf veya kelimeleri istenilen ölçü ve forma ulaşabilmek amacıyla meşkini hazırlarken öğrencinin karalama yapmasının gerektiği görüşü ortaya çıkmıştır.

Şekil 2. Şevki Efendi, Ölçülendirilmiş karalama, (Derman, 2017; ss.173).

Karalamalar hattatın kendini kontrol ettiği çalışmalardır. Hattat meşk tarzında karalamalar yapmış nokta koyarak ölçüsünü kontrol etmiştir. Bu bazen harf bazen de kelimeleri ölçülendirerek karalamasını yapmışlardır.

Öğrenciye izah ederken ayrı ayrı yazılmış noktalanarak ölçüsü belirtilmiş el ısınması için yapılan karalamalarda üst üste gelmesine aldırış etmeden kâğıdın her tarafı doldurulduğu görülmektedir (Şekil 2) (Derman, 2017; ss.173).

Hat sanatında farklı yazı çeşitleri vardır. Aklam-ı sitteyi oluşturan yazılar sülüs, nesih, muhakkak, reyhani, tevki rıka her biri kendine özgü kalem kalınlığı ölçüsüne sahiptir. Bu yazıları öğrenmek isteyen öğrenci her biri için ayrı eğitim almak zorundadır. Yazılarda harflerin ölçüsü, kullanılan kalemin kalınlığı, kalemin ucunun meyilli, kuralları, yazı çeşidine göre değişmektedir. Celi yazılarda ise yazının büyümesinden kaynaklanan detaylar ayrıca meşk etmeyi gerektirir. Hat levhalarının boyut farklılığı göz önüne alındığında değişen kalem kalınlıkları hattat için elini çalıştırmasını yani karalamayı gerektirmektedir. Hat öğrencisinin tüm bu bilgi birikimine sahip olması kadar hocasının istediği kıvamda yazabilmesi için çalışmanın sürekliliği önem arz etmektedir. Savaş Çevik meşkte karalamayı şu cümlelerle anlatmıştır:

“Öğrenci mesela hocasına Rabbiyessir gösterecek, tabi bir hafta boyunca çalışıyor. Onlar karalamadır. Çalışıyor, yazıyor yazıyor üst üste filan. En son artık bir hafta çalıştı diyelim. Eli gelişti. İlerleme ne kadar olduysa son gün hocasına getirmeden önce düzgünce, daha özenli yazıyor ve onu hocasına götürüp gösteriyor. Son aşama o olduğu için ondan önceki yazdıklarına hocanın bakmasına gerek yok. Öğrencinin son geldiği aşama önemlidir. Öğrencinin o son yazdığı yazıdan önceki yazdığı yazıları karalama olarak kabul edebiliriz.” ... “Ama çok serbest olduğu için bir talebenin hocaya göstereceği zaman stresle baskıyla yazdığı yazılar hissediliyor. Esas yazıda veya eser yazarken hattat heyecanlanabiliyor her ne kadar usta bile olsa ama karalamada bu kendi meşki olduğu için başkasına göstereceği bir şey olmadığı için son derece rahat bir psikolojiyle yazıyor o rahatlıkta yazıya sirayet ediyor yansıyor. Öyle olunca talebe diyor ki karalamadayken daha güzel yazmıştım, hocaya göstereceğimde bozdu. Neden bu stresten dolayı. Psikolojik rahatlık bir hattat için mühim keşke bunu meşkini yazarken eseri ortaya çıkarırken de hep yapabilse.” (S. Çevik, kişisel iletişim; 27 Ekim 2022).

Fatih Özkafa ve Mehmet Memiş hattatın sanat hayatı boyunca karalamayı en çok öğrencilikte yaptığını belirtmişlerdir. Özkafa “Öğrencilikte daha çok, ustalaştıkça ihtiyaç azalır belki. Ama öğrencinin işi karalama zaten. O meşki yazmadan ha bire harfi çalışacak. Onlar da karalamayı meydana getiriyor. Ama ustalaştığı zaman yapmaz diye bir şey yok. Usta da yapacak.” ... Karalamasız meşk olmaz zaten. Ama bu karalamalar acemice oluyor. Belki o kâğıdın yüzeyini bile çok iyi dolduramıyor. O boşluklar fazla oluyor, harfler bozuk oluyor ama sonuçta onun adı da bir karalamadır.” İfadelerini kullanmış öğrencinin meşkinde bu çabanın olumlu olumsuz etkilerinin hissedildiğini belirterek şu tespitlerine yer vermiştir: “Ama çok serbest olduğu için bir talebenin hocaya göstereceği zaman stresle baskıyla yazdığı yazılar hissediliyor. Esas yazıda veya eser yazarken hattat heyecanlanabiliyor her ne kadar usta bile olsa ama karalamada bu kendi meşki olduğu için başkasına göstereceği bir şey olmadığı için son derece rahat bir psikolojiyle yazıyor o rahatlıkta yazıya sirayet ediyor yansıyor. Öyle olunca talebe diyor ki karalamadayken daha güzel yazmıştım, hocaya göstereceğimde bozdu. Neden bu stresten dolayı. Psikolojik rahatlık bir hattat için mühim keşke bunu meşkini yazarken eseri ortaya çıkarırken de hep yapabilse.” (F. Özkafa, kişisel iletişim; 27 Ekim 2022).

Öğrencinin meşk hazırlığını karalama olarak ifade eden Hasan Çelebi, Hüseyin Öksüz Mehmet Memiş Ahmet Bursalının görüşleri ise şöyledir: “Öğrenci defalarca yazar. O da bir çeşit karalamadır.” Hüseyin Öksüz: “Eskiler, eski üstatların karalamalarını bile taklit etmişler. Mesela Mehmed Şevki Efendi, Hafız Osman’ın karalamasını, Kazasker Mustafa İzzet Efendi de Mehmed Şevki Efendi’nin karalamasını taklit etmiş. İş öğrenmek için aynı karalamayı aynen taklit etmiş.” Hasan Çelebi: “Bilhassa öğrenme aşamasında el becerisini geliştirmek için yapılır. Ama bu işte çalışan yalnız el değildir. Zihin, göz ve elin koordineli olarak faaliyet göstermesi gerekir. Böylece zihne yerleşen harf ve şekiller, onlara aşinalık kazanmış olan gözün de delaletiyle, maharet kebeden elden daha zarif ve güzel çıkmaya başlar.” ... “Talebe meşk

Hat Sanatında Karalama Uygulamasına Yönelik Hattat Görüşleri

satırını yazmadan önce harfleri tek tek çalışır, defalarca yazar, bu çalışmadan sonra meşkini yazar. Yapılan müsvedde çalışmalarda bir karalamadır". Mehmet Memiş: "meşk o günkü talebe yazacağı ibareyi yazdığı için belli bir kalıba göre yazıyor olması yani neye göre yazıyor Şevki Efendi'den çalışıyorsa eğer Şevki Efendi'nin meşk murakkasına bakarak yaptığı iş ama karalama yapıyor ama ölçülerine dikkat ederek yazıyor" (H. Öksüz, kişisel iletişim; 7 Aralık 2023) (A. Bursalı, kişisel iletişim; 28 Ekim 2022) (H. Çelebi, kişisel iletişim; 28 Ekim2022).

Ahmet Bursalı, meşki içinizde olan bir şeyi ortaya koymak için emek vermek olarak ifade etmektedir ve karalamadan ayrı tutmaktadır: "Bu meşkler talebenin elini yazıya alıştırmaları için yapılan şeylerdir. Karalama başka bir şeydir. Tabi ki talebe de karalama yapar. Karalama yaptıktan sonra meşke geçer. Meşk dediğimiz şey belirli bir harf ya da belirli bir şiir ya da belirli bir müzik gibi konuları ele alır. Bu nedenle de meşk denir. Sırayla her harfi ayrı ayrı meşk ederiz." (A. Bursalı, kişisel iletişim; 28 Ekim 2022).

Levent Karaduman, Fatih Özkafa, Savaş Çevik ve Mehmet Memiş'e ait ifadelerine göre, hat sanatında öğrencilik yıllarında başlayan meşke hazırlık karalamaları, icazetini alıp hat sanatkarı olduktan sonra da devam eder. Hasan Çelebi ve Fatih Özkafa, hattatın ustalaştıkça daha az ihtiyaç duyduğu karalama, onun sanatsal gelişimi için sanat hayatının bir parçası olmaya devam ettiğini vurgulamaktadır (F. Özkafa, kişisel iletişim; 27 Ekim 2022) (H. Çelebi, kişisel iletişim; 28 Ekim 2022).

ESKİZ OLARAK KARALAMA

Hat sanatkarları esere başlayacakları zaman o yazıda kullanacakları harf ve kelimelerin karalamasını yapmışlar, onları nasıl yerleştireceklerinin denemelerini yapmışlardır. Yazı son halini alana kadar sanatkar karalamaya devam eder. Yazı bir şekilde yazılır, satır veya belli bir form içine yerleştirilir. Buradaki amaç sanatsal yazı ortaya koymak, seçilen metni yazabilmeyi kalıp hazırlayana kadar çeşitli denemesini yapmaktır. Bu şekilde hattat, istif haline

getirmeye çalışmak ya da düz satıra yerleştirmek gibi tüm olasılıkları yazmaya çalışır.

Sanatın hangi dalı olursa olsun esere hazırlık süreci olmaktadır. Hat sanatında diğer sanatlardan farklı olarak hattatın eskiz çalışması dışında da sürekli karalama yaparak, çalışma sürecine ara vermemesi gerekmektedir. Araştırmada, hattatlar yazacaklara metin içindeki harf ve kelimelerin karalamalarını yaptıklarını ifade etmişlerdir. Ön hazırlık (eskiz) kodunda hattatlar esere hazırlık yapacaklarında yazacakları yazı ya da istife yönelik çalışma yaptıklarını kullanacakları harf ya da kelimelere yoğunlaştıklarını söylemişlerdir. Bu karalamaların tasarımlarını asıl yazacakları yazının kurgulanmasını yazıya geçtiklerinde rahat yazabilmelerini psikolojik olarak da hazırladıklarını Fatih Özkafa şu şekilde ifade etmiştir: “Ben bir esere başlayacağımda eskiz olarak karalama yaparım. Esas yazıda veya eser yazarken hattat heyecanlanabiliyor her ne kadar usta bile olsa ama karalamada bu kendi meşki olduğu için başkasına göstereceği bir şey olmadığı için son derece rahat bir psikolojiyle yazıyor o rahatlıkta yazıya sirayet ediyor yansıyor...Psikolojik rahatlık bir hattat için mühim keşke bunu meşkini yazarken eseri ortaya çıkarırken de hep yapabilse” (F. Özkafa, kişisel iletişim; 27 Ekim 2022).

Esere hazırlık safhasında rahatlığı elde eden sanatçı bu özgüvenle yazdıklarının farklı olduğunu tespit etmiştir. Savaş Çevik de her sanatta olduğu gibi hat sanatında da sanatçının boş vakitlerinde el yeteneğini ve sanatını, sıcaklığını devam ettirebilmesi için yaptığı eskiz çalışmaları, taslak çalışmaları veya eskiz çalışmaları olarak değerlendirmiş ve eser öncesi hazırlığı bir müzisyenin konser öncesi hazırlığına benzetmiştir: “Eskilerin yaptığı karalamalarda öyle. Böyle baktığınız zaman metin de falan yoksa hatta onların böyle üst üste kesişmeleri vs. o bile bir güzellik ortaya koyabilir o şekilde değerlendirilir ama hattat onu o amaçla yazmadı tabi gerçekten elini alıştırmak için yaptı bu şeye benziyor bir müzisyen konsere çıkmadan önce piyanoyla diyelim piyanist çalıyor değil mi evinde veya önceden yani rastgele

çalıyor parmaklarını ısındırmak için sonra konsere çıkıyor konserini veriyor şimdi önceden o yaptığı egzersizler karalama oluyor yani bir bakıma hattatların yaptığı karalama gibi oluyor onu kimse de duymuyor kendi odasında yapıyor onu konsere çıktığı zaman esas olayı orda geçiyor yani onun gibi.” (S. Çevik, kişisel iletişim; 27 Ekim 2022).

Hat sanatında harflerin bünyeleri aynı olmakla beraber bir harfin farklı yazılabilmesi harflerin kelimelerin başında ortasında sonunda değişikliğe uğraması ve çok çeşitli birleşmeleri zengin kompozisyonlara olanak vermektedir. Hattat yazacağı metne kendi estetik anlayışına göre harf şeklini ve kelimeleri kullanırken hangisinin tasarımına uygun olacağını defalarca denemektedir.

Görüşmelerde hattatlar, karalamanın farklı tasarımlar için yaptıkları bir çalışma olduğunu sanat hayatlarında eser üretmede bu sürecin önemli bir parçası olduğunu ifade etmişlerdir. Levent Karaduman düşüncelerini kâğıt üzerine geçirirken harfleri kompozisyonu daha güzel hale getirmek için karalama yaptığını bunun hat sanatı dışında diğer sanatlarda yapıldığına vurgu yapmıştır. Sanatçıların düşüncelerini somutlaştırmak için karalama yaptıklarını aynı zamanda karalamayı yaparken farklı tasarımlar da ortaya çıktığını, belirtmiştir. Levent Karaduman atölyesinde bu süreci şöyle anlatmıştır: “Atölyeye geldiğimde ilk yaptığım şey karalama yapmaktır. Sadece el alıştırması olarak yapmam. Eserleri çalışacağım zaman kompozisyondaki duruma göre harfleri çalıştığım da oluyor. Harfi yerleştirmek icap ettiği için bazen ilk etapta düşünemiyorsunuz. Daha sonra yerleşiyor, karalamasını yapıyorsunuz. Her eskizin, her satırın karalaması mutlaka vardır bende, karalamasız hiçbir şey yapamam ben. Karalama yaparak gün içerisinde çok farklı kompozisyonlar çok farklı tasarımlar oluşturduğumu biliyorum. Karalamadan hiçbir zarar gelmez. Bütün sanatların karalaması vardır. Karalama bir alt yapı çalışmasıdır. Hattat için de çok önemlidir.” (L. Karaduman, kişisel iletişim; 15 Nisan 2023).

Araştırmada, hattatlar deneyimlerini anlatırken karalamayı yazıya hazırlık olarak yaptıkları ve bu çalışmalar sırasında farklı formlar, tasarımlar oluşturduklarını ifade etmiştir. Ahmet Bursalı Karalamayı yazılacak istifler için yapılan ön çalışma gibi düşünmek gerektiğini ısınma için olandan farklı olarak gelişigüzel değil üst üste getirmeden karaladığını böylelikle hattatların tek tek yazılan harflerin güzel yazılmışını seçtiğini ifade ederek şöyle devam etmiştir: “Kalıbı hazırlarken bir karalama yapıyor işte o da bir kalıp karalamadır neticede yani kalıp hazırlıyor o kalıptan sonra onu esas ana kağıda geçireceği zaman esas levha o olur bahsetmişim başta yani bir el alıştırması için yapılan karalama var gelişigüzel bir de böyle metinleri yapmak için yapılan karalamalar var işte bu eskize yapılmış olan yazılar bunlar da bir nevi karalama ama belli bir düzen içinde yapılmış karalamalar.” (A. Bursalı, kişisel iletişim; 28 Ekim 2022).

Hattatlar eskiz aşamasında olan çalışmalarını levha haline getirebilmek için kalıp hazırlamaktadırlar. Kalıp, denge, boşluk, doluluk, yatay veya dikeyde ya da hattatın bulunduğu form içerisinde kompozisyon ilkelerine uygun tasarımına son şekli verinceye kadar karalama yapar. Bu karalamalarda seçilebilir harf ve kelimelerden en iyisi seçilir. Kalıp hazırlandıktan sonra karalama aharlı kâğıda geçirilmektedir.

Araştırmada, Mehmet Memiş karalama süreci için “genellikle de yazmayı planladığım bir metni satır veya istif haline getirmek için karalamalar yaparım. Birçok denemelerden sonra yazılabilecek bir form ortaya çıkar ve onu esas alarak yazarım” ifadelerini kullanmıştır (M. Memiş, kişisel iletişim; 26 Nisan 2023). Savaş Çevik karalamanın eskiz mahiyetini; “Malum hattatların her gün mutlaka kalemi eline alıp yazmaları gerekiyor. ...Böylece bu karalamalar eskiz çalışması yani hattatın el melekesini devam ettiren bir çalışma oluyor. Bu karalamalar sanat eseri değil, bir levha yapılıp asılmıyor.” ... üzerinde hattatların her sanatta olduğu gibi hat sanatında da sanatçının boş vakitlerinde el yeteneğini ve sanatını sıcaklığını devam ettirebilmesi için

yaptığı eskiz çalışmaları taslak çalışmaları veya yabancı dilde skeç çalışmaları diyebiliriz” olarak ifade etmiştir (S. Çevik, kişisel iletişim; 27 Ekim 2022).

Hattatlar günlük yaptıkları karalama ile metne yönelik yaptıkları çalışma karalamalarını ayrı tuttuklarını ifade etmiştir. Buradan hareketle hattatların geçmişten günümüze çalışma metodunun benzer olduğu ve sanatsal kaygılarla eser ürettikleri zamanlarda karalama yaptıkları söylenebilir.

Hat sanatkarlarından Reis’ül Hattatin olan Hasan Çelebi üstadının da beğendiği harfi bulana kadar karalama yaptığını ifade etmiştir. Hasan Çelebi görüşmede şu cümlelerle açıklamıştır;

“Karalamayı ben yazıyı yazarken, bir kelime nasıl yerleşecek, orada kalan boşluğu dolduracak mı doldurmayacak mı onu kontrol etmek için yaparım. Allah rahmet eylesin üstattan gördüm. Kur’an yazarken Rahman’ın “ha’sını beğenmemiş. Onu düzeltmek için bir sayfa doldurmuş. Böyle bir sayfa iki taraflı “ha”, bütün nüsha “ha” yazmış. Karalama öyle olur. Eski üstatlar da karalamayı bir şey yazacakları zaman bir şiir ve yahut da başka bir şey, evvela bunun satırını bulmak için; boyu ne kadar olacak, satırda nasıl duracak, nerede uzatılacak nerede kısaltılacak bunları düşünerek onu bir satır karalama yazarlar. Ondan sonra da esasını yazarlar. Karalamanın amacı budur.” (H. Çelebi, kişisel iletişim; 28 Ekim 2022).

Hüseyin Öksüz karalamayı ya antrenman amacıyla ya da tasarlanan yazının harflerini çalışmak için yaptığını söylemiştir. Ahmet Bursalı ise “Eğer bir ayet, hadis gibi bir yazıyı yeniden yazacaksa, bir nevi istif yapacaksa o zaman yaptığı karalama biraz daha farklı olur. Sadece o metinde bulunan harflerin karalamalarını, bağlantılarını yaparak bir karalama yapar. Ondan sonra onun istifini hazırlar.” Levent Karaduman karalamanın eskiz mahiyetini şöyle ifade etmiştir; “Karalama adı üzerinde bir eskiz çalışmasıdır. Düşüncemizde olan bir şeyi ilk etapta bir kâğıt üzerine geçirmek, harfleri veya kompozisyon çalışmasını da daha güzel bir hale getirmek. Bu şekilde tanımlayınca yazıyı daha iyi kavratmak için yapılmış bir çalışmadır. Örnek verelim. Bir besmele

çalışıyorsunuz. Tasarladınız ve yaptınız. Bu size ait bir şey. Levha olarak yaptığınız zaman ölçülerinizi kullanmıyorsunuz. Geometrik olarak hiçbir yapıyı göstererek yapmıyorsunuz. Aslında o besmele yapılmadan önce alt yapısında bir sürü karalama yapıldı ve en son haline geldi. Bu alt yapısını kimse görmüyor veya bilmiyor. Bu kısım gizli kalan kısım.” Karaduman karalamaya has kuralların olmadığını ifade etmiştir; “kompozisyon oluşturmak için karalama yapıyorsanız, leke dengesi oluşturmak için, bir örüntü ve hiyerarşi dengesi içinde yapmak istiyorsanız bunun elbette bir kuralı mutlaka vardır. Ancak gündelik idman için yapılan karalamalarda özel bir kural yoktur. Oradaki özel kural harfin ölçü ve kurallarıdır. Ya da yazacağınız yazı ile alakalı yani karalamayı hangi eser için hangi istif için yapıyorsanız o istifte kullanacağınız ölçü değerleri için geçerlidir.” (A. Bursalı, kişisel iletişim; 28 Ekim 2022) (L. Karaduman, kişisel iletişim; 15 Nisan 2023).

M. Cemil Efe ise eskiz olarak karalamayı şöyle temellendirir; “Sanatkârlar kullanacağı harfleri karalamışlardır. Sıklıkla harfleri tekrar ettiği, üst üste yazdığı, içerisinden beğendiği harfleri kullanarak asıl yazacağı yazı için o harfleri kullandığını biliyoruz. Onların yaptıkları karalamalara baktığımızda, mesela hocamız bir murakka hazırlamış onun evvelinde murakkasının ciltlenmeden önce yaptığı karalamalar da konulmuş. Bu da tezimizi kuvvetlendirdiğini düşünüyorum.” Mehmet Memiş ise; “Bir de hattatlar eser olarak yazmayı düşündükleri metinlerin önceden müsvedde mahiyetinde karalamasını yaparlar. Levha haline getirecekleri bir metni bir kompozisyonu şekillendirmek için harf ve terkipleri tekrar tekrar yazarak içinden beğendiklerini seçerler. Diyelim ki bir satır çalışacak yahut da istif yapacaksa o istife şekil vermek için birçok denemeler yapıp en çok beğendiğini kalıp olarak kullanırlar.” ... “Karalamaların bir diğer sebebi tarz ve şive arayışlarıdır. Kendine mahsus yazı şivesi ortaya koyabilen hattatlar bunu ancak bol bol denemeler, karalamalar yaparak başarmışlardır.” İfadesiyle eser üretim sürecinde karalamanın önemini vurgulamıştır (M. Cemil Efe, kişisel iletişim; 22 Aralık 2022).

Karalama başı sonu olmayan spontane gelişen yazılar olduğu gibi, yazacağı eser için en estetik duracak harf kelimeyi bulabilme arayışıdır. Arap yazısında harflerin farklı yazılabilmesi başta ortada sonda şekil değiştirme kelime yazımında çeşitlilik oluşturabilme özelliği her hat sanatçısının istif yapabilme ve bir ibareyi kendine has yorumlamasına olanak verir. Bunu en iyi yapabilmek için de bir ön hazırlığa ihtiyaç duyulmaktadır. Karalamayla defalarca yapılan denemelerin sonuç vermesi hattatın yazının akıcılığını bozan kelimenin çözümünü bulabilmesini sağlar. Bu haliyle karalama aynı zamanda hattatın eseri ortaya çıkarana kadar yaptığı eskizleri, yolculuğudur.

LEVHA OLARAK KARALAMA

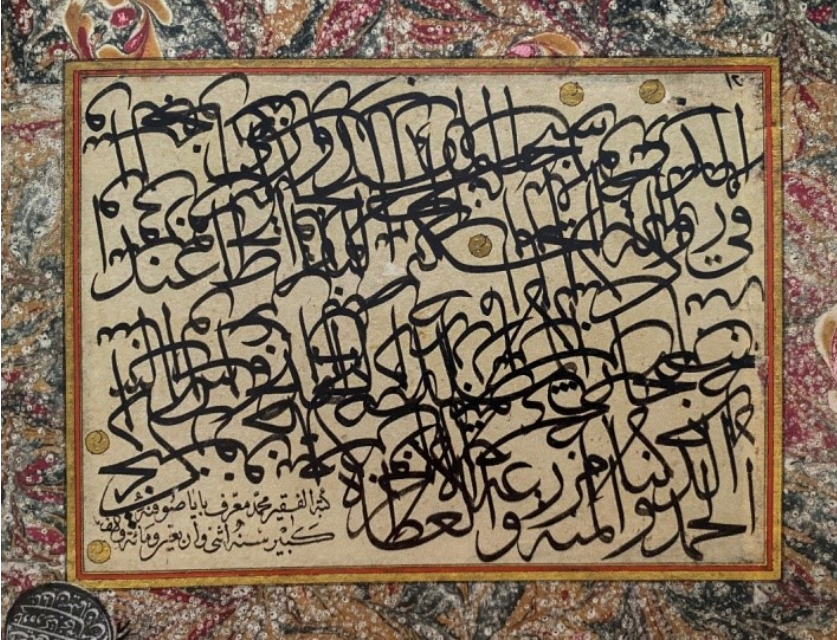
Osmanlılarda sülüs ve talik yazının gelişmesiyle büyük mekanlara hat levhaları yapılıp asılmaya başlanmış, levhacılık teknikleri gelişmiştir (Derman, 1992; ss.39). XVIII. Yüzyıldan sonra batılılaşmanın da etkisiyle yaygınlaşan levha asma geleneğiyle karalamalar da murakkalardan ayrı olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Özkafa, 2023; ss.316). Hattatlar ketebelerinde bunu meşk etti manasında meşşekahu, sevvedehu karaladı ketebehu yazdı nakletti ile başlayan keebe cümleleri yazmışlardır. Hattatlar imzaları için de estetik arayışlara girmiş bu cümleleri satır ya da istif haline getirmişler. Başlı başına sanat eseri olan imzaların bulunması için defalarca eskizi olan karalamalar yapılarak bulunmuştur. Ağakapılı İsmail b. Ali imzasını atarken çoğunlukla baba adını da yazmaktadır. İmza cümlesinin sonunda yer alan bin ve Ali kelimelerinin son harfini birleştirme şekli dikkat çekicidir (Şekil 3) (Derman, 2017; ss.238).

Şekil 3. Ağakapılı İsmail b. Ali Murakkaat Sülüs yazı, aharlı kağıt üzerine mürekkep, 18,5x24.5 cm. Süleymaniye Camii Kütüphanesi, (Derman, 2017; ss.238).

SK-Süleymaniye Camii Kütüphanesi, murakkaat 3 Sülüs yazı, Ağakapılı İsmail b.Ali 18,5 x 24.5 cm boyutunda aharlı kağıt üzerine mürekkeple yazılmıştır. Karalamanın sol üst köşesine basılmış olan 1202/1787 tarihli mühürden anlaşıldığına göre bu kıt'a Seyit Hacı Mustafa Fethizade tarafından Süleymaniye Camii Kütüphanesine vakfedilmiştir (Derman, 2017; ss.238).

Mehmet Memiş imzalı karalamaların eser niteliğine kavuşmasını şöyle ifade eder: “Karalamaların eskiden de kıt'a şeklinde muhafaza edilen levha haline getirilen örnekleri var. Malum eski hattatlar beğendikleri karalamalarına imza da atmışlar. Eğer hattat bu çalışmasına eser kıymeti vermeseydi imza atmazdı. Ne var ki diğer kıtalar gibi karalamalarda ancak 18. Yüzyıldan sonra batılılaşmanın etkisiyle çerçevelenip duvara asılmaya başlanmıştır.” (M. Memiş, kişisel iletişim; 26 Nisan 2023).

Şekil 4. Hatib Mehmed Efendi, Aharlı kâğıt üzerine is mürekkebi, 16x20 cm. Süleymaniye Cami Kütüphanesi, (Derman, 2017; ss. 269).

Hatip Mehmet Efendi'nin "Eski Zühdi" namıyla tanınan Zühdi İsmail Ağa dan (ö.1144/1731) sülüs nesih yazılarını meşk ettiği bilinmekle beraber kendi ebrusuyla bezenmiş sülüs karalamasından başka yazısı görülmemiştir Rika hattıyla imzasında Ayasofya Camii muarrifi olduğunu belirtmektedir. Pervazın üstüne basılmış olan 1202/1787 tarihli mühürden anlaşıldığına göre bu kıta Seyit hacı Mustafa Fethizade tarafından Süleymaniye cami kütüphanesine vakfedilmiştir (Derman, 2017; ss. 269).

Ketebehu levha temasında eski üstatların sakladıkları karalamalarında ketebe koyulanlara dikkat çekilmiştir. Hattatlar itinayla yazdıkları karalamalara imzalarını atmışlardır. Görüşme yapılan hattatlar, karalamaları istedikleri gibi olduğunda imza attıklarını söylemişlerdir. Fatih Özkafa, hattatların imzalı,

imzasız karalamaları olduğunu belirtmiş, Savaş Çevik eski üstatların yaptığı karalamaları önemine dikkat çekerek örnek alınan eser niteliğinde olduğunu görüşmelerde şu şekilde ifade etmiştir; “Benim bu karalamalarımı kimse görmesin diye bazıları yok etmişler, bazıları da saklamışlar. Yani güzel, özenerek yazmış atmamış, saklamış ama herhangi bir pazara çıkarmamış, ortaya koymamış. Bazı karalamalar ölümlerinden sonra terekelerinden çıkıyor. Hatta bazen imza bile var. Biz bu karalamaların bizim açımızdan çok değerli olduğunu söylüyoruz. Neden? Çünkü hattatın gerçek bilek gücünü orada görüyoruz. Hiçbir tashih yok, hiçbir ön çalışma yok, hiçbir tasarım yok yani kalıp malı yok. Onun için doğrudan eline alıp yazdığı için karalamayı, hattatın gerçek kalem gücünü orda görmüş oluyoruz.” Savaş Çevik ise levha olarak yapılan karalamaların daha özenle yapıldığını belirtmiştir; “Ama mesela bazı karalamalar da var ki hattatlar özenerek yapmışlar. Bu karalamaları o kadar itinayla yapmışlar ki altlarına imza bile atmışlar. Kendilerinin ketebehe gibilerinden. Yani herkes tarafından incelenebilir, bakılabilir, güvenilebilir anlamında. Bu şekilde yapılabilen karalamalar da var.” (S. Çevik, kişisel iletişim; 27 Ekim 2022) (F. Özkafa, kişisel iletişim; 27 Ekim 2022).

Eski üstatların karalamayı levha olarak da yazdığını belirten hattatlar bugün başka bir bakış açısıyla ele alındığına değinmişlerdir. Levha amaçlı yazılan karalamaların da karalaması yapılarak eser olarak tasarlandığı görülmektedir. Savaş Çevik modern çalışmalar olarak yorumladığı karalamaları az da olsa yaptığını yapmaya devam edebileceğini belirterek günümüz karalamaların tasarlanarak yapıldığını söyleyerek aradaki farkı şöyle anlatmıştır:

“Halim Efendi, Necmettin Hoca dönemlerinde karalama eski amacından farklı olarak levha haline getirilebilsin diye ona özen göstererek, bir kompozisyon dahilinde karalama yapılmıştır. (S. Çevik, kişisel iletişim; 27 Ekim 2022).

Günümüz hattatları da yapıyorlar ama levha olacak şekilde karalama yapıyorlar.” ... “Levha yapmak için ayrıca karalama yapılamaz mı, yapılır.

Renkli harfler, renkli mürekkepler kullanılarak bir düzen dahilinde. Bir kelime alınır ve o kelimenin çoğaltılmasıyla veya varyasyonlarıyla bir karalama yapılabilir. Adı karalamadır onun ama levhadır. Levha karalama dediğimiz karalama biçimleri son yirmi otuz yılda geliştirilmiştir.” ... “Günümüzde hattatların yapıp levha şekline getirmedikleri, sadece kendi arşivlerinde veya dolaplarında sakladıkları temrinlerine gerçek karalama diyoruz. Onun dışında levha haline getirip çerçeveleyip astıkları, satışa sundukları levhalar adı karalama da olsa bunlar karalama değildir. Adı karalama kendisi değil. Çünkü önceden o karalama adı altında sundukları levhaların da karalamalarını yaptılar. Siz onları göremiyorsunuz, son halini görüyorsunuz. İşte gerçek karalamalar onlardır.” ... “günümüzde yapılan renkli renksiz levha şekline getirilen imza atılan karalamalar ise adı karalama kendisi levha o yaptığı karalamanın da önceden de karalamasını yapıyor nasıl yapacağına karar vermek için mutlaka bir ön çalışmalar yapıyor işte o gerçek karalama.”

Günümüzde karalama levha eser yazan hattatlarımızdan Fatih Özkafa Karalama levhanın tasarlanarak yapıldığını söylemiştir. Bu konuya ilişkin görüşlerini şu sözleriyle ifade etmiştir:

“Önceki hattatlar bunu hiç tasarım olarak düşünmemişler ben rastlamadım. Karalamayı böyle önceden tasarlayın efendim kurşun kalem eskizini yapayım onun üstüne de karalama yapayım böyle bir şey eskiden yok, günümüzde var. Günümüzde olması bunu olumsuz anlamda söylemiyorum karalamanın tasarımı yapılabilir ama eski mantıkla düşündüğümüzde karalama zaten bir karalamadır bunun tasarımı olur mu öyle bir şey mantığa ters yani. Ama bugün eser kabul edildiği için karalamaların da tasarımı da yapılabilir.” ... “Dönüşler çok olumlu yönde oluyor. Ama dediğim gibi olaya çok fazla klasik yaklaşan kişiler karalamadan hazzetmiyor olabiliyor. Onun dışındaki kişiler neredeyse sadece karalama görmek istiyorlar. Hele hele biraz farklı renkler, altın vs. bunların kâğıt rengiyle de uyumlu olacak bir şekilde sunumu, çerçevesi bütünleştiği zaman birçok kişi hayran kalıyor. Ancak talebin çok arttığını söyleyemem. Talep sınırlı, klasik daima bir adım önde. Karalama çok rağbet gören bir şey olsaydı hattatların birçoğu buna yönelir ha bire karalama

eser üretirdi. Demek ki sanat camiası henüz o seviyeye gelebilmiş değil. Klasikle devam ediliyor.” ... “Eskiden de levha olmuş ama günümüzde daha başka bir bakış açısıyla ele alınıyor.” (F. Özkafa, kişisel iletişim; 27 Ekim 2022).

Mehmet Memiş Karalamanın eser olarak ele alınmasını tasarlandığı için el alışkanlığı olmadığını belirtmiştir;

“Günümüzde yapılan ise karalamanın eser üretiminde bir teknik olarak yeniden ele alınmasıdır. Karalama sayfalarında ilk bakışta göze çarpan karmaşa ve dağınıklığın içinde gizli bulunan ritim ve armoni insanları cezbetmektedir. Günümüz hattatları karalamaların bu cazibesinden de istifade ederek, seçtikleri bir metni bir eser disiplini içinde karalama tarzında çalışarak eser üretmektedirler. Ancak bu çalışmalarda amacın farklı olması, bir ölçü ve form sınırlaması içinde yapılması sebebiyle bunlara "karalama" denmesi ne derece doğru olur, bunu da düşünmek gerekir. Çünkü burada amaç el alışkanlığını geliştirmek değil bir eser ortaya koymaktır.” ... “Karalama eser’ yerine ‘karalama tarzında eser’ demek daha uygun olur bence. Çünkü bugün yapılanlar gerçek anlamda karalama değil. İrticalen değil, planlayarak, tasarlayarak yapılan eserler. Esas karalamalardaki serbesti bunlarda yok. Bugün yapılanlar yazılan metinlere karalama görüntüsü vermekten ibaret.” (M. Memiş, kişisel iletişim; 26 Nisan 2023).

Ahmet Bursalı günümüzde yapılan karalamaları değerlendirirken el alıştırmaları olarak yapılan karalamanın elden çıktığı gibi olduğunu levha amaçlı yapılacağı zaman tashih edildiğini belirterek şunları söylemiştir: “Gene karalama çünkü metinler belli bir düzen içinde olmadığı için tamamen karışık olduğu için bu tamamen karalamaya girer ama şimdi bir istif yaptığınız zaman istifi okuma yazma teşrifatı var bu bir düzende gidiyor böyle bir şey yok karalama gelişi güzel karmaşık şekilde yazılmış yazılar olduğu için o biraz daha farklı olur.” (A. Bursalı, kişisel iletişim; 28 Ekim 2022).

M. Cemil Efe karalama levhalarda tashih yapılmasına dair “İstedığınız kadar tashih yapın o bir levha haline dönüşmüş olabilir ama o bir karalama olmaktan kurtulmayacaktır. Karalama dediğiniz şey okunamayandır.” demiştir. Günümüzde okunan karalamalarla ilgili ise; “Bir levha üzerinde aynı ibareden seksen defa yazması, karalama olmaması için ancak virt olarak yazılmış olmasın lazım. Belli bir sırayla ve düzenle yazılmış olması lazım. Aradan bir şeyler okuyor olmak bütün metni okuyor olmak anlamına gelmez. Bizim karalamalarımızda da okuyacağınız yerler vardır. Okunabilirliği bunun karalama olmasına engel değildir.” şeklinde ifade etmiştir (M. Cemil Efe, kişisel iletişim; 22 Aralık 2022).

Araştırmada farklı olarak, Hüseyin Öksüz karalamayı levha olarak yapmadığını ama hat kurallarına da aykırı görmediğini belirtmiştir. Günümüzde klasik dediğimiz formda istifler, kıtalar, satır yazılarına talep olması müzehhiplerin de tercih etmesi hattatların bu yönde çalışmalarında etkili olduğu söylenebilir. Hüseyin Öksüz karalama levha ile ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: “Ben denemeye ihtiyaç duymadığım için onlara ihtiyaç duymam. Bir yenilik sayılır. Hoşuna gitmezse bırakır, işine bakar. Bazıları yapar yapar, iltifat görür devam ettirir. Ben gelenekçiyim. Bana göre değil, kurallara uygun ancak gelenek dışı olduğunu düşünüyorum.” (H. Öksüz, kişisel iletişim; 7 Aralık 2023).

Mehmet Memiş ise günümüzde yapılan karalamaların farklılıklarına ilişkin şu ifadeleri kullanmıştır: “Karalama tarzında yapılan levhalar eskilere göre farklılık arz etmektedir. Farklı çalışmalar da daha fazla ilgi görmektedir. Ayrıca karalamaların görsel açıdan soyut resme benzerliği de bir tercih sebebi olabilir.” (M. Memiş, kişisel iletişim; 26 Nisan 2023). Levent Karaduman ise: “Günümüzde insanlar tamamen görsel bir hafıza ile olaylara yaklaşıyorlar. Dünya insanında gözünün gördüğüne inanan, sadece görsel olarak adapte olan bir kültürel yapı oluştu. Bu çağdaş dünya insanı her şeyi görsel olarak algılıyor. Dolayısıyla karalama tasarım ilkelerine uygun olarak yapıldığında gerçekten bir sanat eserine dönüşüyor. Bugün karalama ile yapılan tasarımlar

bizim sanatın gizli kalmış kısımlarını ortaya çıkarmak, mahremiyetini ifşa etmek gibi bir anlam taşımaktadır.” (L. Karaduman, kişisel iletişim; 15 Nisan 2023).

“Levha olarak karalama” başlığı altında hat sanatkarlarının karalama eserle modern dünyanın değişen zevkine hitap etmeye çalıştığı sonucuna ulaşılmıştır. Harfi oluşturan çizgilerinin üst üste gelmesi boşluk doluluk oranına dikkat edilerek tasarlanması soyut resim olarak algılanıp ilgi çektiğine değinilmiştir. Klasik formların dışında görülen karalamalar bugünün bakış açısıyla ele alınarak hattalar tarafından yorumlanmaya çalışıldığı sonucunu çıkarabiliriz. Bu eserlerin kimi zaman hattatın denemesi olarak, bir arayışı, kimi zaman değişen yaşam biçimi ve mekanların etkisiyle tasarlandığını söyleyebiliriz. Günümüz insanın görsel üzerinden yönlendirilmesinin etkili olduğu göz önünde bulundurulursa, karalama ile hattın murakka sayfa boyutundan büyük levhalara dönüşmesi renklerle cazip hale getirilmesi hattın kuralları korunarak eser tasarlanmasını gerektirdiği söylenebilir. Araştırmada katılımcıların çoğu, kendi yorumlarıyla bu yönde eserler vermeye devam edeceklerini içeriğine uygun olarak hat kuralları içinde karalamayı farklı boyutuyla yazmanın gelenekselin yorumu olarak gördüklerini belirtmiştir.

Savaş Çevik karalamaların günümüzde daha çok modern espride yapıldığı için modern sanatlara girebileceğini, Fatih Özkafa ise hat sanatının soyut olduğunu, normal klasik eserlerde soyut ama karalama soyut resmi daha çok andırdığı için insanlar ona bakınca direkt soyut resim olarak algıladığını söylemiştir. Klasik eseri öyle algılamıyorlar. Bunu biraz daha vurgulamak amacıyla hattın o soyut yönünü daha çok öne çıkarmak amacıyla karalamalar tasarladığını ifade etmiştir. (S. Çevik, kişisel iletişim; 27 Ekim 2022) (F. Özkafa, kişisel iletişim; 27 Ekim 2022).

Mehmet Memiş karalama tarzında yapılan levhaların eskilere göre farklılık arz ettiğini farklı çalışmaların daha fazla ilgi gördüğünü söylemiştir. Karalamaların görsel açıdan soyut resme benzerliği de bir tercih sebebi

olabileceğini sözlerine eklemiştir (M. Memiş, kişisel iletişim; 26 Nisan 2023). Levent Karaduman klasik ya da karalama sanatsal niteliklerinin aynı olduğunu belirtmiştir.

Fatih Özkafa karalamanın geleceğine ilişkin görüşlerini; “karalamaların formatı eskiye nazaran farklıdır eskiden küçük yapıyordu mütevazı bir çerçeve falan ama şimdi devasa karalamalar yapılabiliyor. Eskiden de levha olmuş ama günümüzde daha başka bir bakış açısıyla ele alınıyor. Bu hiçbir zaman sona ermez” şeklinde ifade etmiştir (F. Özkafa, kişisel iletişim; 27 Ekim 2022).

SONUÇ

Alanyazında, Şeyh Hamdullah Hafız Osman, Ahmet Karahisari, Karalamacı Hamdi gibi hat sanatının önemli hattatlarının el melekelerini kaybetmemek, yazı öncesi hazırlık için karalamalar yaptıkları belirtilir. Karalamalarının ketebesinde yer ve zaman bildiren Hafız Osman seyahatlerinde de yazıya ara vermediği söylenir. Bu araştırmada, benzer şekilde hattatlar sanatsal becerilerini muhafaza, ellerinin yazıya ısınması, kendilerini kontrol için karalamalar yaptıklarını ifade etmişlerdir.

Karalamanın eğitim aracı olarak rolü konusunda hattatlar her zaman ihtiyaç olduğunu belirtmişlerdir. Görüşmelerden hattatların öğrenciye ilk verdikleri Meşke devam eden hoca öğrenci ilişkisinde meşke hazırlık süresini öğrenci karalama ile geçirmektedir. Takliden yazmaya çalışan öğrencinin tekrar tekrar yazarak hocasının yazısına benzetmeye karalamalar yaparak ulaştığı söylenebilir. Asırlarca süren inceleme araştırmayla gelişirken hat sanatının kuralları da şekillenmiştir. Hat sanatının kendi içinde yolculuğu hattat adayının eğitim süreci düşünüldüğünde tüm çalışmaların nazariyatla olmadığı denemeler yapılarak defalarca yazıldığı muhakkaktır. Eskiz olarak karalama hattatların yazı için ön hazırlık olarak yaptığı çalışmalar olduğu, yazılacak metinde kullanılacak harf ve kelimelerin karalamasının yapıldığını

söylenbilir. Hattatların el alıştırmaları üslup şive arayışı için yapılan karalamaların hattın gelişmesinde önemli rol oynadığı söylenebilir.

Sonuç olarak görüşmelerde hattatların karalamayı eski üstatlar gibi çalışmaya başlamadan önce el ısındırması ve eskiz o olarak tanımladıkları, bununla birlikte karalama uygulamalarını, klasik anlayışın dışında deneysel tasarımlar olarak da kullandıkları ortaya çıkmıştır. Karalama levhaların önceden karalaması yapılarak tasarımlar oluşturulduğuna dikkat çekilmiştir. Bu durum karalama çalışmalarının da bir eser gibi talep edildiğini gösterebilir. Bugün karalamalar sanatsal yönüyle klasiğin dışında eser arayan farklılık isteyen kimi sanatseverlerin ilgisini çekmektedir. Günümüzdeki karalamaların geçmişte yapılanlardan farklı olarak biçim ve renklerin görsel sanatların farklı alanlarından etkilendiği bu nedenle de karalamalara ilginin arttığı söylenebilir. Sonuç olarak, karalamalar klasik formun dışında eser vermek isteyen hattatlar için serbest bölge olarak değerlendirilebilir.

EDİTÖR NOTU

Editör kurulu bu makalenin içeriğinden sorumlu tutulamaz ve makaledeki görüşler editör kurulunun görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.

KAYNAKÇA

- Burckhardt T. (2019a). Doğuda ve batıda kutsal sanat: Sanatın ilkeleri ve yöntemleri, (T. Uluç, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları
- Burckhardt, T. (2019b). İslam sanatı dil ve anlam, (T. Koç, Çev.). İstanbul: Klasik Yayınları
- Çevik, M. S. (2020). Hat Sanatında Eğitim Ve Meşk. Lale, 1(2), 107-115. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/lale/issue/57499/754654>
- Dere, Ö. F. (2009). Hattat hafız Osman Efendi. İstanbul: Korpus
- Derman, U.M (1992). "Hat Sanatında Osmanlı Devri", İslam Kültür Mirasında Hat Sanatı (33-42), İstanbul: İrcica

Derman, M. U. (1997). Türk Hat Sanatı: İncelikleri ve Bedii Değerleri. Arış Dergisi, (3), 54-67. DOI: 10.34242/akmbaris.2019.102

Derman, U. M. (2017). Türk hat sanatından seçmeler. İstanbul: Atatürk Kültür Merkezi

Karalama. (t.y.). Türk Dil Kurumu içinde. 20 Haziran 2023 <http://sozluk.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.

Kayrak, Z. (Mülakat yapan) & Bursalı, A. (Mülakat yapılan). (2022). Hat Sanatında Karalama [Mülakat Transkripsiyonu].

Kayrak, Z. (Mülakat yapan) & Çelebi, H. (Mülakat yapılan). (2022). Hat Sanatında Karalama [Mülakat Transkripsiyonu].

Kayrak, Z. (Mülakat yapan) & Çevik, S. (Mülakat yapılan). (2022). Hat Sanatında Karalama [Mülakat Transkripsiyonu].

Kayrak, Z. (Mülakat yapan) & Efe, C.M. (Mülakat yapılan). (2022). Hat Sanatında Karalama [Mülakat Transkripsiyonu].

Kayrak, Z. (Mülakat yapan) & Karaduman, L. (Mülakat yapılan). (2023). Hat Sanatında Karalama [Mülakat Transkripsiyonu].

Kayrak, Z. (Mülakat yapan) & Memiş, M. (Mülakat yapılan). (2023). Hat Sanatında Karalama [Mülakat Transkripsiyonu].

Kayrak, Z. (Mülakat yapan) & Öksüz, H. (Mülakat yapılan). (2022). Hat Sanatında Karalama [Mülakat Transkripsiyonu].

Kayrak, Z. (Mülakat yapan) & Özkafa, F. (Mülakat yapılan). (2022). Hat Sanatında Karalama [Mülakat Transkripsiyonu].

Özkafa, F. (2023). Hat sanatı Osmanlı'dan bugüne. İstanbul: Kapı Yayınevi

Rado, Ş. (1984). Türk Hattatları. İstanbul: Yayın

Serin, M. (2010). Türk sanatı ve meşhur hattatlar. İstanbul: Kubbealtı Yayınevi

Yazır M. B. (1974). Medeniyet aleminde yazı ve İslam aleminde kalem güzeli.
Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı